

NOVES APORTACIONS DEL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DE L'ESQUERDA

per M. Dolors BUXÓ I AUSIÓ i Imma OLLICH I CASTANYER

0. INTRODUCCIÓ

El jaciment arqueològic de L'Esquerda té una situació privilegiada al costat del riu Ter, ja que aprofita precisament la defensa natural que suposa la península voltada pel riu. A més, l'aigua era un element important, com a recurs per a sobreviure i com a via de comunicació intercomarcal cap a la costa.

L'ocupació d'aquest lloc proporcionava als seus habitants una bona posició estratègica, ja que per un cantó es domina una extensa àrea de la Plana de Vic, zona de camps de conreu, mentre que per l'altre hom pot controlar l'entrada a la zona boscosa de les Guilleries, a través de la qual el riu s'obre camí cap al mar¹.

A l'examinar la situació geogràfica d'aquest jaciment, no podem deslligar-lo d'altres propers que tenen, tots ells, un punt de referència comú. Savassona, Folgueroles, Les Pixarelles, Les Grioterres, Can Feló, o els jaciments de Vilanova de Sau, etc., són jaciments arqueològics amb un ampli marc cronològic i cultural (des de Paleolític fins al món ibèric), però que apunten cap a un fons històric comú: la continuïtat d'hàbitat a la zona del Ter al llarg de mil·lenis.

El jaciment arqueològic de L'Esquerda, situat al terme municipal de Les Masies de Roda de Ter (comarca d'Osona), és conegut ja tradicionalment pels treballs realitzats a partir de l'any 1966 fins al 1975, per un equip local pertanyent a la Secció Arqueològica de la Unió Excursionista de Roda de Ter.

Aquests treballs van posar a la vista una sèrie d'estructures corresponents al poblament medieval, a base de buidatges a partir de l'església. També van netejar part de la muralla que defensa l'accés a la península. Els treballs, realitzats de forma no sistemàtica, van permetre de conèixer part del jaciment, però no en profunditat. Això fa que no tinguem cap estudi analític dels espais buidats².

1. cf. OLLICH, I.: *El jaciment arqueològic medieval de L'Esquerda, a les Masies de Roda de Ter (Osona)*. I: *Informe preliminar i estat de la qüestió*, «Quaderns d'estudis medievals», núm. 1 (Barcelona, maig 1980), pp. 5-14, per a una introducció i visió general del jaciment.

2. cf. les publicacions locals del «Roda de Ter», revista que s'edita cada any per la festa major, i la «Revista Arqueològica», fascicle d'unes vint pàgines publicat el 1971 pel Centre Excursionista de Roda de Ter.

A partir del 1977, vam començar les campanyes sistemàtiques d'excavació al poblat medieval (zona d'habitacions i necròpolis), al mateix temps que es feien cales de prospecció al sector de la muralla³. És, precisament, aquest últim sector el que ha proporcionat darrerament troballes arqueològiques que permeten d'enfocar el jaciment en un context arqueològic i cronològic més ampli.

1. EL SECTOR MEDIEVAL

Les excavacions efectuades per nosaltres, d'ençà el 1977, al sector medieval, es concreten en dos llocs: el poblat i la necròpolis.

Respecte al poblat, donat que aquest havia estat àmpliament buidat per extensió, el mètode utilitzat ha estat justament el contrari: concentrar l'excavació en llocs molt determinats, per tal de veure l'estratigrafia i la disposició dels materials.

Així, doncs, l'excavació d'una habitació ha permès d'observar diferents nivells:⁴

- A. Un primer nivell d'enderrocament, amb diverses capes:
 - 1. Una capa superficial de terra i humus, molt remoguda i amb diferents tipus ceràmics procedents de les zones del voltant.
 - 2. Una capa de terra forta i dura, amb barreja d'argamassa a la zona corresponent als murs.
 - 3. Una capa, de potència variable, de terra més esponjosa, amb restes diverses i barreja de materials.
 - 4. Una capa de grans pedres caigudes, barrejades amb fragments de teula.
 - 5. Una capa formada per teules caigudes fragmentades, corresponents a la coberta de la casa.
- B. Un nivell d'habitat, part d'un sòl del qual no en sabem exactament la seva funció, amb una sola capa:
 - 6. Una capa de restes ceràmiques, sobretot fragments de tipus medieval gris, dipositats directament sobre la roca que forma el terra de l'habitació.
- C. Possibilitat d'un nivell d'ocupació anterior, basant-nos en els espais semiexcavats, que correspondrien a un moment més antic.

L'excavació permet així de reconstruir hipotèticament l'estructura inicial de la casa. En general, les habitacions són construïdes amb pedra, tallada en carreus units amb argamassa. La planta de les habitacions és irregular, de forma quadrada o rectangular, amb un espai hàbil mínim (de 20 a 25 m²). Les habitacions són construïdes directament sobre la roca viva, adaptant-se a les particularitats del terreny. Per això algunes són desnivellades, al seguir el pendent de la roca cap el riu. Algunes són semiexcavades a la roca, aprofitant habitatges més antics.

Els murs són construïts amb pedra, però és possible que a una alçada de 60 o 70

3. Les excavacions són dirigides per I. Ollich i Castanyer i M. D. Buxó i Ausió, com a responsables del sector medieval i del sector de la muralla, respectivament.

4. Sobre la metodologia emprada a l'excavació, cf. I. OLLICH: *El jaciment arqueològic medieval de L'Esquerdu, a les Masies de Roda de Ter (Osona)*. II: *Sistema i tècniques d'excavació. Aplicació a una de les cases del poblat medieval*, «Quaderns d'estudis medievals», núm. 3 (Barcelona, març 1981), pp. 144-154.

Figura 1

L'Esquerda. Roda de Ter (Osona). Meandre que forma el riu Ter al voltant de les ruïnes de l'antiga Roda.
En primer terme, la casa de Samalassa.

cm. es continués amb tàpia⁵. La coberta de les cases era d'un vessant o de dos, construïda amb bigues de fusta que es cobrien amb teules.

Les cases es troben agrupades entorn d'un espai central (hipotètica plaça o lloc comunitari), que actua com a element d'estructuració urbanística⁶.

El paper de l'església, en canvi, pensem que va ser el de nucli aglutinador del poblament, bàsic en la seva formació. A banda i banda del temple romànic dedicat a Sant Pere, trobem l'àrea sagrada ocupada per la necròpolis⁷. Hom pot veure una àmplia àrea ocupada per les tombes antropomorfes excavades a la roca, pertanyents al segle X. Els possibles nivells superiors han desaparegut, degut als buidatges ja esmentats, al sector Nord i al sector NW de l'església. Però al sector Sud encara hi ha zones intactes, d'aquí que triéssim aquest lloc per a realitzar les campanyes d'excavació del 1977 i del 1982, respectivament⁸. L'excavació va permetre establir els següents nivells:

I. Superior, enterraments simples entre una capa de calç i argamassa, datables vers el segle XIV.

II. Enterraments en tombes de lloses formant caixa (segles XI-XII-XIII).

III. Enterraments en tombes excavades a la roca, de tipus antropomorf (segles IX-X).

IV. Enterraments en fossa, directament a la terra (segles IX-X).

Quant al material, l'excavació de la necròpolis no dona gairebé res (degut als costums funeraris de l'època), a excepció de les restes òssies que compten amb un estudi antropològic especial⁹. En canvi, l'excavació del poblament proporciona restes molt diverses: ceràmica, os, bronze, ferro, vidre, etc.¹⁰. En concret, la ceràmica té

5. Vegeu el treball presentat a aquest mateix Simposium per J. A. ADELL: *Notes per a l'estudi de la tecnologia constructiva de l'hàbitat en el poblament medieval de L'Esquerda*.

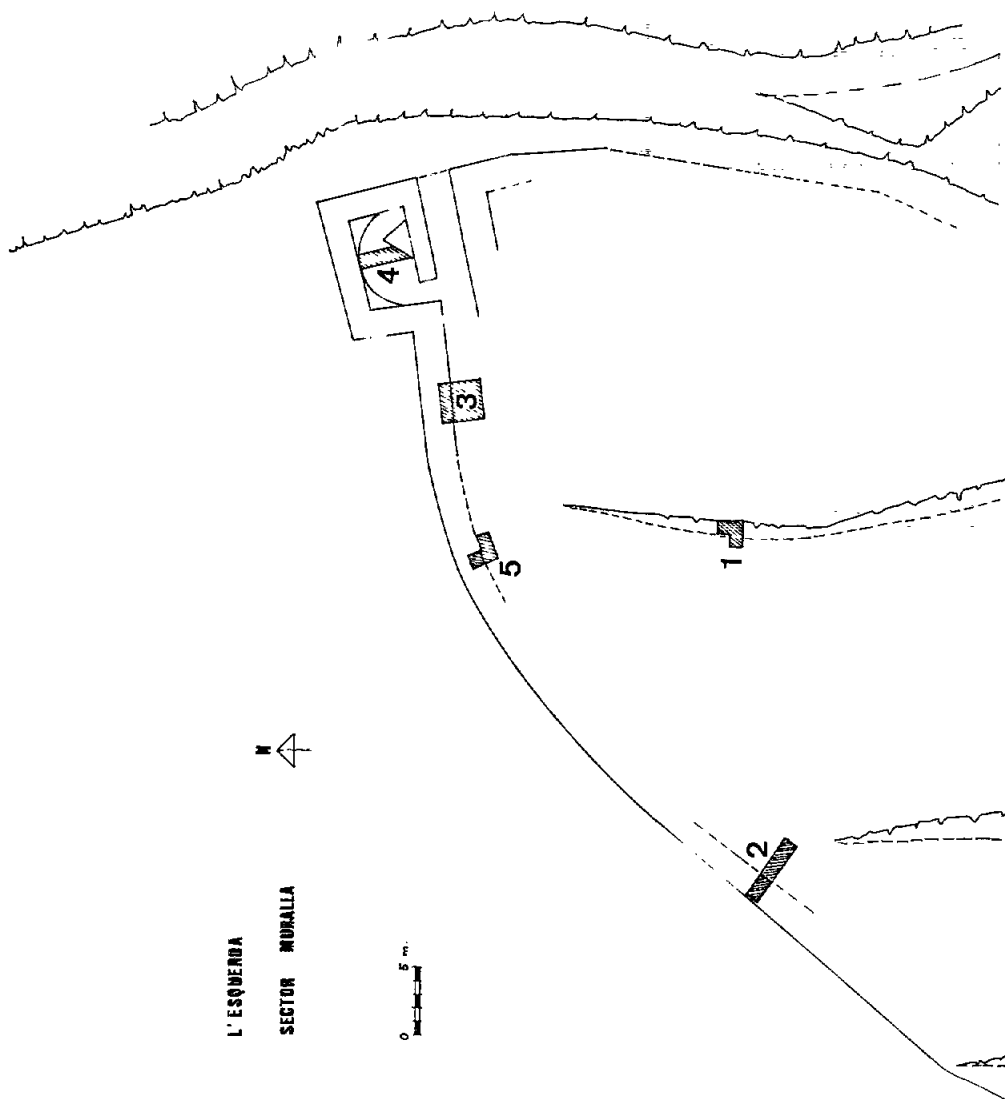
6. cf. I. OLLICH: *El poblament medieval de L'Esquerda (Osona)*, a «Tribuna d'Arqueologia» (conferència 12 gener 1983), en premsa al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

7. cf. I. OLLICH: *El jaciment arqueològic medieval de L'Esquerda, a les Masies de Roda de Ter (Osona)*. IV: *L'església romànica de Sant Pere*, «Quaderns d'estudis medievals» núm. 7 (Barcelona, novembre 1982), pp. 423-434.

8. Sobre la necròpolis de L'Esquerda: I. OLLICH: *El jaciment arqueològic medieval de L'Esquerda, a les Masies de Roda de Ter (Osona)*. III: *La necròpolis medieval*, «Quaderns d'estudis medievals», núm. 4 (Barcelona, juny 1981), pp. 219-234. i també: *Tipologia de les tombes de la necròpolis medieval de L'Esquerda (Osona)*, a l'anex 1 d'«Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», revista del Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona 1982.

9. L'antropòloga Elisenda Vives és l'encarregada d'efectuar aquest estudi antropològic general. Vegeu un avenç del seu treball en la comunicació presentada a aquest mateix Simposium: *Les restes humanes de L'Esquerda (Roda de Ter, Osona)*.

10. Sobre el material de L'Esquerda vegeu l'article: *El material arqueològic*, en premsa a «Quaderns d'estudis medievals». També: *Hebillas medievals procedentes de Roda de Ter*, «Atti del Colloquio Internazionale di Archeologia Medievale» (Palerm 1976), pp. 505-516; *Algunes peces de ceràmica grisa medieval a Catalunya*, «Colloques Internationaux du CNRS: La céramique médiévale en Méditerranée Occidentale» (Valbonne, 11-14 set. 1978), publ. París 1980, pp. 403-406; i *Formes i decoració de la ceràmica grisa medieval procedent del jaciment de L'Esquerda*, «II Coloquio Internacional de Cerámica medieval en el Mediterráneo Occidental», Toledo 2-7 nov. 1981, en premsa.

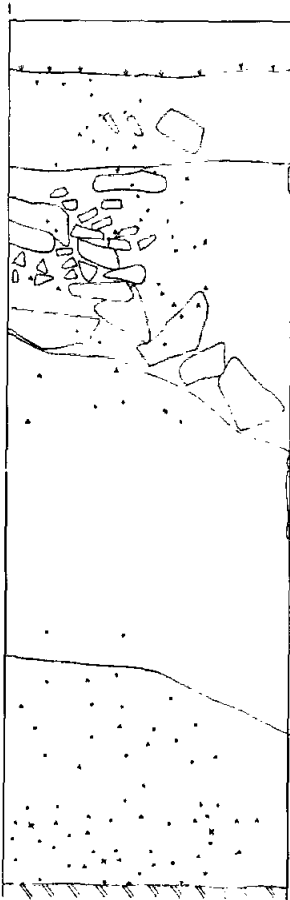

L'ESQUERDA

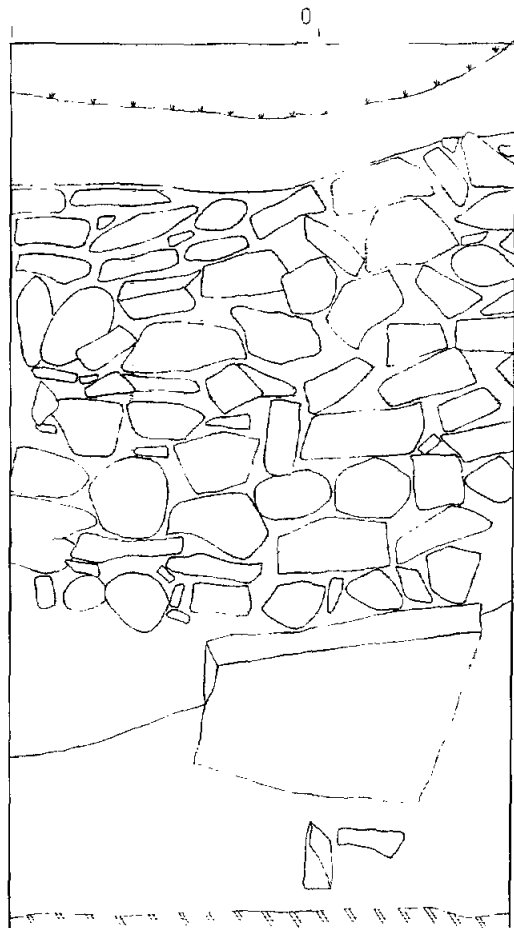
SECTOR MURALLA

L'ESQUERDA 2/81

Secció Sagital 1(A2)

Secció Frontal 1(A2-X2)

una gran varietat de formes, que van des d'olles, gerres, cassoles i bols, fins a una paella. Solen ser peces de pasta grisa o grisa-negra, amb decoració incisa molt simple a base de línies ondulades o creuades. Poden datar-se vers els segles XI-XII i XIII. També cal destacar les boniques peces de bronze, sobretot sivelles, trobades a L'Esquerda.

A nivell general, observem dos moments en l'evolució de l'hàbitat a L'Esquerda durant l'Edat Mitjana:

- 1) Un moment alt-medieval (segles IX-X-XI), en què el poblat està format per habitacions primitives, semiexcavades a la roca, amb algunes construccions de fusta; església pre-romànica, més petita, però situada al mateix indret que l'actual; i necròpolis de tombes antropomorfes excavades a la roca.
- 2) Un moment baix-medieval (segles XII-XIII, inicis del XIV), en què el poblat està format per edificacions de pedra i tàpia, d'una o dues habitacions, al voltant d'una plaça central; església romànica d'una sola nau; i necròpolis de tombes de lloses, situades a un nivell més elevat que les antropomorfes.

2. EL SECTOR DE LA MURALLA

La muralla situada al principi de l'istme que forma el meandre del Ter, en el qual trobem L'Esquerda, fou donada a conèixer, com ja hem esmentat abans, per l'equip de la Unió Excursionista de Roda. Amb l'ajut d'una pala excavadora en descobriren uns 30 m. de la seva part exterior, i la planta d'una torre de forma quadrada que amida uns 10 x 7,5 m. aproximadament. A l'interior de la torre es pot observar una estructura semicircular i una altra de triangular, adossada a la paret, que la tanca pel seu cantó interior. A més es realitzaren alguns sondejos a fi de veure l'amplada del mur. De tots aquests treballs no en tenim cap mena de documentació.

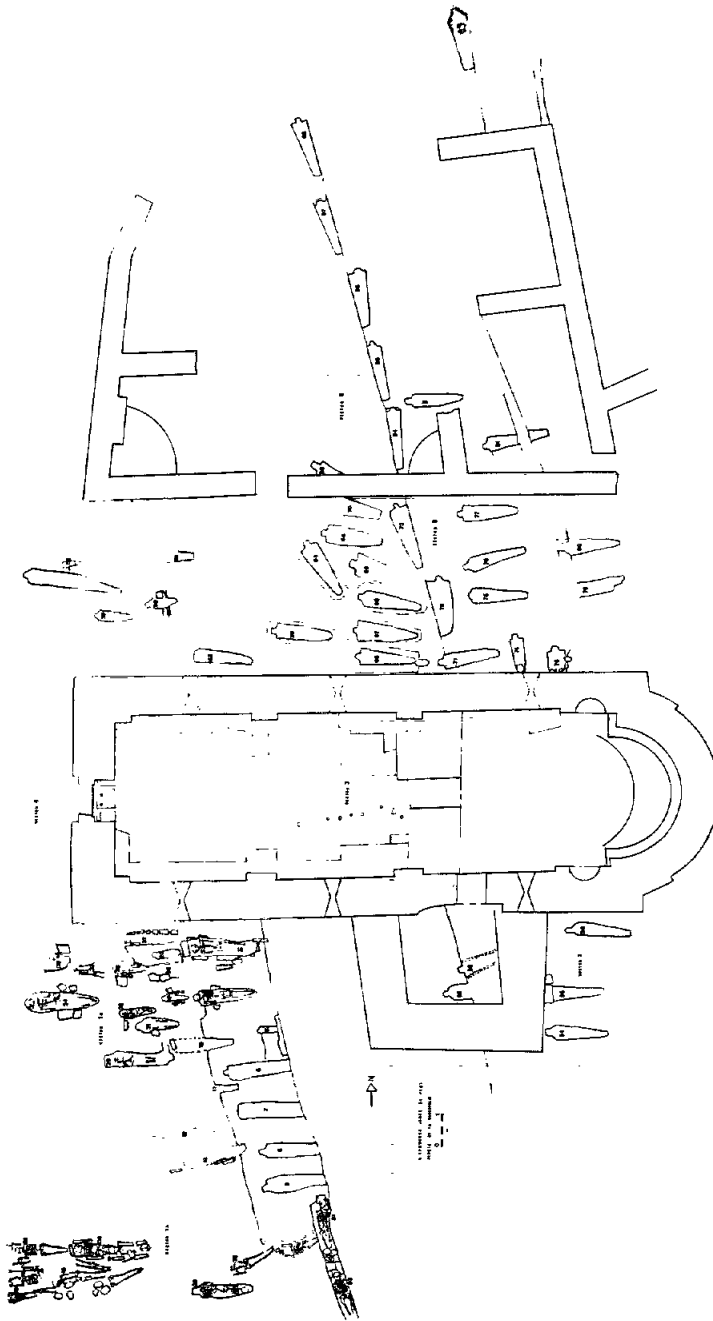
El fet que en els camps que la circumden s'hi trobés, ja des d'un principi, gran quantitat de ceràmica ibèrica (ceràmica de vernís negre del tipus A i B, ceràmiques fetes a torn amb pastes taronges i grises, etc.) i la presència relativament pròpera d'uns gravats ibèrics a les parets d'unes balmes que donen sobre el curs del Ter, féu que hom li atribuís una cronologia ibèrica. Per la qual cosa entraria a formar part del conjunt de grans muralles ibèriques conegudes a Osona¹¹, tot i que a nivell constructiu presentés força diferències.

La necessitat de poder determinar el seu moment de construcció i les seves possibles relacions amb el material ibèric trobat a la superfície dels camps, així com amb l'ocupació medieval, ens portà a realitzar-hi una primera sèrie de sondejos que han proporcionat dades certament interessants.

El resultat global d'aquests 5 sondejos efectuats fins ara, el podem sintetitzar així:

- 1) Constatació de dos sistemes de construcció:

11. Ens referim a les muralles del Turó del Montgròs, a El Brull (cf. l'informe publicat per Eulàlia MORRAL, Xavier NIETO i Domènec MIQUEL a «Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys», Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona 1982, pàgs. 242-245.) i del Casol del Puig Castellet, a Folgueroles. En aquesta última s'han reemprès les campanyes d'excavació (estiu 1982) a càrrec de M. D. MOLAS.

A) El que trobem a la Cala 2, situada a l'exterior de la muralla, els carreus de la qual tenen unes mides regulars i no presenten cap mena de cimentació. Destaquem, també, la construcció en talús, de moment única al jaciment. No coneixem l'amplada del mur, ja que l'àrea excavada que constitueix el seu interior (quadres A3, A4 i A5) no permet de veure el seu límit. El fet que aquesta cala resti inacabada fa que no coneguem els seus primers nivells de base.

La disposició del material arqueològic no presenta cap mena d'estructura, en tot cas deixa entreveure el desllavissament de terres del camp per sobre i per la part exterior de la muralla. Val a dir que en aquesta cala hem localitzat l'únic fragment de ceràmica ibèrica pintada (formant tres línies paral·leles), un pivot d'àmfora de boca plana i ceràmica de vernís negre del tipus A, i gran quantitat de fragments ceràmics fets a torn, de coccio oxidant i reduïts.

B) Aquest tipus de construcció el distingim a dos nivells:

B₁. Sector de la muralla i de la torre que roman descoberta exteriorment. Correspon a les Cales 3, 4 i 5. La paret, aquí, és construïda amb pedres de mesures irregulars i grans rierencs, i cimentada amb argamassa. A la seva base, sigui descansant sobre la roca mare o sobre terra, hi relacionem ceràmica ibèrica o torn (de pasta oxidant) a les cales 3 i 4. Cal considerar que a la Cala 4 (torre) aquest material correspon a l'estrat VI, a sobre del qual descansa un sòl uniforme de cendres (de 5 a 15 cm. de gruix) i grans carbons.

B₂. Correspon a les construccions aixecades a l'interior de la torre (cala 4), la base de les quals trobem a l'estrat III. La dimensió dels carreus és molt regular, més que la de l'exterior de la torre, i també contenen argamassa.

Al nivell d'enderrocament que li correspon, a més del material ibèric que constatem a totes les cales, trobem la presència de ceràmica medieval, de moment l'única en aquest sector del jaciment.

2) Horitzons culturals.

A) Medieval. Possible, a jutjar per les construccions aixecades a l'estrat III i entre les quals localitzem material medieval. No oblidem la inestabilitat política d'Osona en aquest moment històric, que motivaria la reutilització de la muralla. De totes maneres, per acabar de determinar més àmpliament aquest possible reaprofitament ens falta, per ara, una excavació més extensiva.

B) Segle II-1.ª meitat de l'I a.C. Palès per la localització de la part d'una estructura encara no determinada a la cala 1, de la qual no es coneixen ni els seus límits ni la seva funció. I també per la localització o almenys construcció d'alguns trams de la muralla on trobem material corresponent a aquesta època (ceràmica oxidant a torn). A més, caldria afegir la gran quantitat de material de superfície, entre el qual destaquem la presència de ceràmiques de vernís negre dels tipus A i B, i la total absència de sigil·lata.

C) 1.ª Edat del Ferro molt avançada, corresponent a un moment pre-romà. El tenim documentat a les cales 3 i 5 (estrat III), on trobem ceràmiques fetes a mà, amb superfícies pentinades, polides i en algun cas brunyida, relacionables a les trobades a la Pedra del Dau (Savassona)¹² i al Castellet de Folgueroles.

12. cf. D. BUXÓ, Ll. COLOMER, D. MOLAS, M. MOIST, I. OLIVA i F. SOLÀ: *Nota preliminar sobre el jaciment de la Pedra del Dau, «Ausa», núm. 89-90 (Vic 1979).*

Figura 5.
L'Esquerda. Vista general del poblat medieval.

3. CONCLUSIÓ FINAL

L'aportació d'aquests últims anys d'excavacions arqueològiques metòdiques ens permet retardar la cronologia del jaciment de L'Esquerda fins a una 1.ª Edat del Ferro avançada, en espera de noves recerques. Al mateix temps, constatem la presència d'estructures corresponents al món ibèric, que seran objecte de futures excavacions.

El moment medieval és conegut per l'estructura del poblat a la Baixa Edat Mitjana (segles XII-XIII), però en canvi falta conèixer el poblament alt-medieval, documentat amb les tombes antropomorfes excavades a la roca (corresponents a la repoblació), així com amb la cita anterior de l'any 826, en què per primer cop s'esmenta la *Roda civitas*.

La manca de sediment que es dona a la zona del poblat no ens permet conèixer el buit alt-medieval. Pensem que el sector de la muralla pot proporcionar noves dades al respecte.